

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Бородкіна Михайла Володимировича

на тему «Юридичні факти як підстави виникнення соціально-

забезпечувальних правовідносин»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального

забезпечення

В умовах розвитку ринкової економіки особливого значення набуває переосмислення загальної теорії права соціального забезпечення. За сучасного стану нормативного забезпечення права на соціальний захист стає очевидним, що чинні акти законодавства не здатні в повному обсязі адекватно регулювати соціально-забезпечувальні відносини. Саме тому необхідність реформування чинного соціально-забезпечувального законодавства у сучасних умовах є закономірною вимогою та зумовлена потребою у пошуку нових підходів до регулювання відносин, у яких здійснюється право на соціальний захист, закріплене ст. 46 Конституції України.

Удосконалення правового регулювання соціально-забезпечувальних відносин неможливе без дослідження юридичних фактів, що зумовлюють їх виникнення. Теоретичні аспекти заявленої проблеми, природно, мають дуже важливе значення, проте розробка пропозицій щодо вдосконалення регулювання відносин у цій сфері вимагає спеціального комплексного дослідження юридичних фактів як підстав виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин з урахуванням реалій функціонування системи соціального захисту, розширення переліку соціальних ризиків, що визнаються юридично значимими у даній сфері суспільних відносин, тощо.

Тема представленої на захист дисертації є предметом одного з перших у вітчизняній науці права соціального забезпечення спеціального

комплексного дослідження юридичних фактів як підстав виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин, що зумовлює її актуальність, теоретичне та практичне значення.

Теоретичні та практичні питання теми дисертації досліджувалися у межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри трудового права та права соціального забезпечення «Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці та соціального забезпечення» на 2011-2015 роки, як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права на 2011-2015 роки» (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри трудового права та права соціального забезпечення «Функціонування трудового права та права соціального забезпечення в умовах інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Об'єкт і предмет дисертаційного дослідження визначені відповідно до вимог МОН України. Метою дисертаційної роботи є розвиток теорії права соціального забезпечення щодо юридичних фактів як підстав виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин та внесення пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення законодавства України у цій сфері.

Методологічна основа дисертаційного дослідження не викликає сумнівів. Дисертантом використано низку загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, вибір яких зумовлювався особливостями об'єкту, предмета, мети і завдань дослідження. У дисертації використані діалектичний, історико-правовий, формально-логічний, системно-структурний, порівняльно-правовий та інші методи.

Емпіричною базою дослідження є матеріали судової практики за 2008-2017 роки.

У роботі сформульовано низку положень, які відзначаються науковою новизною і заслуговують на підтримку. Зокрема, автором розмежовано поняття соціального ризику та юридичного факту у праві соціального забезпечення (підрозділ 1.1). Встановлено, що соціальний ризик сам по собі не може бути юридичним фактом, що зумовлює виникнення і динаміку суспільних відносин, які належать до предмету права соціального забезпечення, тим не менше, з моменту настання матеріальної незабезпеченості та/або соціального неблагополуччя, спричинених саме соціальним ризиком, вони набувають ознак досліджуваної категорії (с. 24).

Автором на підставі дослідження позицій науковців-представників різних шкіл права соціального забезпечення сформульовано авторське визначення поняття юридичних фактів як підстав виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин та розкрито їх значення (підрозділ 1.2). Встановлено, що юридичні факти є єдиною підставою виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин та пов'язують правові норми з суб'єктивними юридичними правами і обов'язками, визначають їх чинність, а також наслідки невиконання чи неналежного виконання останніх, порушення прав інших осіб.

Автор доходить висновку, що юридичні факти як підстави виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин є індикатором при перевірці реальності, дійсності та ефективності норм права соціального забезпечення, відображають позицію правотворчого органу щодо визнання конкретних життєвих обставин, такими, що мають правове значення у сфері соціального захисту населення від несприятливих наслідків соціальних ризиків (с. 47-49).

У роботі досліджуються різноманітні підходи вітчизняних та зарубіжних вчених до класифікації підстав виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин та пропонується авторська класифікація юридичних фактів як підстав виникнення соціально-забезпечувальних

правовідносин залежно від організаційно-правової форми соціального захисту та виду соціального забезпечення (підрозділ 1.3).

Окрему увагу автор приділяє дослідженню підстав виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин щодо грошових виплат (підрозділ 2.1), здійснення медичної допомоги та безоплатного (пільгового) забезпечення лікарськими препаратами (підрозділ 2.2), соціального обслуговування (підрозділ 2.3), надання соціальних пільг та житлово-комунальних субсидій (підрозділ 2.4) у системі державного соціального захисту.

Заслуговує на увагу формулювання автором вичерпного переліку соціально-забезпечувальних правовідносин щодо грошових виплат як у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування, так і державної соціальної допомоги, та характеристика підстав їх виникнення. Відповідні положення дисертаційної роботи свідчать про всебічне та повне опрацювання значної кількості нормативно-правових актів у сфері соціального захисту населення.

Варто погодитися з автором, що звільнення працівника з роботи без укладення нового трудового договору та втрата ним юридичного статусу застрахованої особи не припиняє автоматично відповідні соціально-забезпечувальні правовідносини, які виникли до звільнення, а є лише правоперешкоджаючим юридичним фактом для виникнення правовідносин щодо здійснення грошових виплат у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, за умови неспівпадіння моменту припинення трудових відносин та періоду тимчасової непрацездатності (с. 102-103).

Характеризуючи підстави виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин щодо безоплатного (пільгового) забезпечення лікарськими засобами за рецептами лікарів, забезпечення антиретровірусними препаратами, дітей перших двох років життя продуктами дитячого харчування автор вказує на складність правозастосування у даній сфері

суспільних відносин. Таким висновок дисертанта обґрунтовується тим, що відповідні правовідносини виникають у зв'язку з настанням, як правило, двох соціальних ризиків – тимчасової непрацездатності (зумовленої визначеною законодавством хворобою) та малозабезпеченості. Крім того, для виникнення відповідних правовідносин потрібен рецепт лікаря як зовнішня форма вираження визначеної потреби у певному лікарському препараті та звернення до аптеки. Щодо забезпечення конкретними медичними препаратами (АРТ) правостворюючий юридичний фактичний склад має ще більш складну структуру та включає, крім вищеназваних юридичних фактів, згоду особи на проведення антиретровірусної терапії (с. 128).

У дисертаційному дослідженні автором вносяться пропозиції не лише щодо вдосконалення чинних нормативно-правових актів, але й окремих законопроектів. Зокрема, варто підтримати дисертанта у переконанні щодо доцільності вдосконалення положень проекту Закону України «Про соціальні послуги» від 6 травня 2016 року №4607 щодо уточнення окремих термінів, які у ньому визначені (складних життєвих обставин, договору про надання соціальних послуг) (с. 143).

Слід погодитися з пропозицією автора, що у сучасних умовах однозначно до сфери дії норм права соціального забезпечення належать суспільні відносини щодо: соціального обслуговування фізичних осіб / сімей, яке здійснюється благодійними, волонтерськими, громадськими організаціями, фізичними особами з власної ініціативи тощо, здійснення грошових виплат на муніципальному та локальному рівнях; добровільного медичного страхування; недержавного пенсійного забезпечення.

Аналізуючи підстави виникнення названих соціально-забезпечувальних правовідносин у сфері недержавного соціального захисту, автор зазначає, що елементом відповідного правовстановлюючого юридичного фактичного складу, як правило, є факт укладення договору.

Дисертантом розкривається правова природа договорів у праві соціального забезпечення та їх значення для виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин у сфері недержавного соціального захисту.

Варто погодитися зі здобувачем, що лише пенсійний контракт є самостійним видом договору у праві соціального забезпечення, оскільки має за мету виключно стимулювання активних дій суб'єктів щодо найбільш ефективного подолання несприятливих наслідків соціальних ризиків. Зміст (істотні умови) договору даного виду визначений на рівні закону. Крім того, обов'язковим додатком пенсійного контракту є пенсійна схема, яка безпосередньо визначає умови пенсійного забезпечення учасника недержавного пенсійного фонду (с. 199). Всі інші договори як акти, що зумовлюють правовстановлюючі для соціально-забезпечувальних правовідносин у сфері недержавного соціального захисту факти їх укладення, у сучасних умовах мають цивільно-правову природу.

У дисертації викладені й інші положення, які мають наукову новизну, є достатньо обґрунтованими і заслуговують на увагу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теорії юридичних фактів у праві соціального забезпечення;

правотворчій діяльності – для вдосконалення актів національного законодавства в частині визначення підстав виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування нормативно-правових актів, якими визначені підстави виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин, органами судової влади, органами соціального захисту населення, роботодавцями, уповноваженими фізичними особами;

навчальному процесі – при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Право соціального забезпечення», «Соціальне обслуговування», «Соціальний захист окремих категорій осіб», «Охорона сім'ї та дитинства», «Соціальне страхування», «Медичне право», «Пенсійне право», «Недержавне соціальне забезпечення», підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін.

Результати наукового пошуку належним чином апробовані на 6 наукових і науково-практичних конференціях.

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів. Загальний обсяг дисертації складає 237 сторінок, з яких основний зміст – 204 сторінки, що дозволило повною мірою висвітлити основні результати дисертаційного дослідження, досягнути поставленої мети та вирішити його завдання.

Дисертант провів велику роботу по вивченню наукової літератури із загальнотеоретичної юриспруденції, права соціального забезпечення України та окремих зарубіжних країн, а також актів національного законодавства, законодавства країн Західної Європи. При цьому переважна частина висловлених автором положень, рекомендацій і пропозицій заслуговує на увагу і може бути використана у правотворчій діяльності.

Виклад матеріалу є логічним і системним, зміст роботи відповідає темі та змісту дисертації, сформульовані завдання дослідження, їх постановка та послідовність дозволяють розкрити основний зміст теми.

Висновки дисертації випливають зі змісту роботи, носять самостійний характер, є науково обґрунтованими, містять авторські формулювання понять та пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Дисертація виконана на високому науковому і професійному рівні, тема досліджена досить повно.

Позитивно оцінюючи в цілому рівень виконаного дисертаційного дослідження, необхідно звернути увагу на деякі питання, які недостатньо обґрунтовані і потребують додаткового пояснення на захисті.

1. Визначаючи етапи становлення та розвитку вчення про юридичні факти у праві соціального забезпечення, автор доходить висновку, що перший етап (1966-1993 рр.) пов'язаний з формуванням теорії соціального ризику, який у випадку його настання є основною об'єктивною обставиною, що зумовлює виникнення і динаміку соціально-забезпечувальних правовідносин як основи предмету права соціального забезпечення та пов'язаних з ними процедурних та процесуальних правовідносин. Така позиція є дещо спірною, оскільки з моменту доведення самостійності права соціального забезпечення як галузі права теорія соціального ризику не була першою та єдиною теорією, яку висували науковці в якості обґрунтування галузевої належності відповідних суспільних відносин. Тому визначення характерних особливостей даного етапу потребує уточнення.

2. Дисертант займає безальтернативну позицію, що соціально-забезпечувальні правовідносини є різновидом правовідносин у сфері соціального забезпечення та на підставі такого переконання визначає види та особливості відповідних правовстановлюючих юридичних фактів, проте будь-яких власних доводів на підтвердження такого підходу не наводить. У науці права соціального забезпечення існує декілька підходів вітчизняних та зарубіжних учених до визначення видів правовідносин, які утворюють систему правовідносин у сфері соціального забезпечення. Отже, автору варто пояснити чому саме одна із точок зору сприймається ним як безальтернативна.

3. У підрозділі 1.3 дисертант зазначає, що залежно від характеру правових наслідків юридичні факти у праві соціального забезпечення поділяються на правовстановлюючі, правозмінюючі, правопризупиняючі, правопоновлюючі та правоприпиняючі. При цьому автор не вказує, яку саме наукову цінність має виділення в якості самостійних видів юридичних фактів у праві соціального забезпечення правопризупиняючих та правопоновлюючих фактів. У зв'язку з цим автору варто пояснити, чим саме зумовлено виділення правопризупиняючих та правопоновлюючих

юридичних фактів у праві соціального забезпечення поряд з загальноприйнятими правостворюючими, провозмінюючими та правозупиняючими.

4. У підрозділі 3.1. автор характеризує один з видів юридичних фактів як підстав виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин у сфері недержавного соціального захисту – укладення договору, до яких відносить договори про надання соціальних послуг, договори добровільного медичного страхування. У той же час, автору варто навести додаткові аргументи щодо віднесення названих договорів до сфери дії норм права соціального забезпечення, конкретизувати їх правову природу. У дисертації ґрунтовно аналізується правова природа тільки пенсійного контракту (підрозділ 3.2 «Укладення пенсійного контракту як правовстановлюючий юридичний факт у правовідносинах недержавного пенсійного забезпечення»).

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку і не спростовують основного висновку про належний рівень проведеного дисертаційного дослідження, не зменшують його наукову цінність, носять уточнюючий характер і характер побажань.

Дисертація Бородкіна Михайла Володимировича «Юридичні факти як підстави виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин» є самостійним і завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності вирішують завдання з розвитку теорії права соціального забезпечення щодо юридичних фактів як підстав виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин та внесення пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення законодавства України у цій сфері.

Опубліковані автором 11 наукових праць, в тому числі 4 наукові статті у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОП України, і 1 науковастаття у зарубіжному періодичному виданні, та автореферат відображають основний зміст дисертації.

Дисертація підготовлена за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення та повністю відповідає зазначеній спеціальності.

Виходячи з викладеного, дисертація на тему «Юридичні факти як підстави виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин» відповідає вимогам п. п. 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а її автор Бородкін Михайло Володимирович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення.

**Доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
економіко-правового факультету
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова,
кандидат юридичних наук, доцент**

О.М. Потопахіна

Підпис Потопахіной О.М. засвідчую:

